کتابخانه جامع
جامعة العلوم
معاونت پژوهش
مرکز جهانی علوم اسلامی

THE CENTER FOR ISLAMIC INTERNATIONAL STUDIES
مرکز جهانی علوم اسلامی
جمهوری اسلامی ایران - قم - ۱۳۵۸

مدرسه عالی فقه و معارف اسلامی

ترجمهٔ کتاب ''خود سازی'' تزکیهٔ وتهذیب نفس

به زبان اردو

برای دریافت درجه کار شناسی ارشد

در رشته فقه ومعارف اسلامی

نگارش؛ سید احتشام حسین رضوی

استاد راهنما؛ حجة الاسلام والمسلمین سید شجاعت حسین رضوی

استاد مشاور؛ حجة الاسلام والمسلمین سید ولی الحسن رضوی

فروردین ۱۳۸۵

کتابخانه جامع مرکز جهانی علوم اسلامی
شماره ثبت: ۹۷
تاریخ ثبت:

▣ مسئولیت مطالب مندرج در این پایان نامه ، به عهدهٔ نویسنده می باشد.

▣ هرگونه استفاده از این پایان نامه با ذکر منبع ، بلااشکال است و نشر آن در داخل کشور منوط به اخذ مجوز از مرکز جهانی علوم اسلامی است.

بسم الله الرحمن الرحيم

انتساب

میں اس ترجمہ کو معدن علم و حکمت، سرچشمہ عدالت، منجی بشریت حضرت بقیۃ اللہ الاعظم روحی لہ الفداء بمقدم ترابہ کے نام سے منسوب کرتا ہوں۔

گر قبول افتد زہے عزّ و شرف

عرض مترجم

درحقیقت ترجمہ ایک مشکل کام ہے چونکہ جہاں یہ ایک علمی کام ہے وہیں ایک فن بھی ہے اسی لئے اس کی مشکلوں کو وہی لوگ سمجھ سکتے ہیں جنھوں نے اس وادی میں قدم رکھا ہے کیونکہ کسی زبان کے مطالب کو دوسری زبان میں منتقل کرنا آسان کام نہیں ہے۔ یہ میری پہلی کاوش ہے اس لئے اس میں بہت ہی خامیاں ناگزیر ہیں۔ یہ کتاب جس کا ترجمہ آپ کے ہاتھوں میں ہے ایسے متفکر، دانشوراور عالم دین کی ہے، جنھوں نے دین کے ہرمحاذ پر ہرممکن طریقہ سے خدمت کی ہے چاہے قلم ہو چاہے بیان .اور بحمد اللہ آج بھی جمہوری اسلامی ایران میں امام جمعہ قم کی حیثیت سے خدمت دین میں مشغول ہیں۔ ایران کے اسلامی انقلاب نے اب تک مسلسل اس انقلاب کو پروان چڑھانے اور عالمی بنانے کی کوششوں میں مصروف ہیں تاکہ علوم آل محمد علیہم السلام کو ہرقوم وملت تک آسانی سے پہنچا سکیں .انکی مذکورہ خدمات میں سے ایک خدمت یہ کتاب ہے آیۃ اللہ ابراہیم امینی دامت برکاتہ نے اس کتاب میں تزکیہ نفس کے مختلف مراحل کو ایسے سادہ اور مانوس لفظوں میں بیان کیا ہے جو نا قابل انکار ہیں .میری اس بات کی صحت کا اندازہ اس کتاب کے پڑھنے کے بعد ہی ہوگا!

تزکیہ نفس ایک ایسا عظیم جہاد رہا ہے جس کی ہر عصر میں شدید ضرورت رہی ہے بالخصوص آج کے دور میں جہاں ہرطرف سے نفس پرحملہ کر کے اسے گمراہ اور غلیظ بنا کر مردہ کیا جارہا ہے!

لہٰذا معاشرہ کی اہم ترین ضرورت کو مدنظر رکھتے ہوئے میں نے اس کتاب کو ترجمہ کے لئے منتخب کیا ہے۔ اوراس سلسلہ میں سب سے پہلے میں مرکز جہانی علوم اسلامی، اور مدرسہ عالی فقہ

ومعارف اسلامی (مدرسہ حجتیہ)اورگروہ اخلاق وتربیت کاشکرگزار ہوں جس نے کتاب کے انتخاب میں میری مدد کی۔اسی طرح استادراہنماحجۃ الاسلام والمسلمین سیدشجاعت حسین رضوی دامہ عزہ کابھی تہہ دل سے شکرگزار ہوں جنھوں نے رہنمائی کی ذمہ داری قبول کرتے ہوئے قدم بہ قدم نقائص کی طرف متوجہ کیا اسی طرح شکرگزار ہوں استادمشاور حجۃ الاسلام والمسلمین ولی الحسن رضوی حفظہ ا.... نے بھی اپنے مفیدمشوروں سے ترجمہ کوحسن بخشا۔

بہرحال اس کے باوجودبھی خامیوں کا امکان ہے لہٰذاارباب علم ودانش سے امید ہے کہ میری غلطیوں کودامن عفومیں جگہ عنایت فرمائیں گے۔

آخرمیں دعا گوہوں میرے معبودمیری اس سعی کوقبول فرما.اوراسے میری اور میرے والدین کی بخشش کاذریعہ قراردے''انک سمیع مجیب''

بندۂ عاصی سیداحتشام رضوی. یوپی۔ہند

چکیدهٔ مطالب

کتاب خود سازی(تذکیه وتهذیب نفس)تألیف ابراهیم امینی یکی از کتابهای ارزشمند دربارهٔ اخلاق نوشته شده است. چون در این نحوی ساختن یك انسان وراههای کنترل وتسلط بر نفس واشاره به کارهایی شده است که بوسیله آن انسان می تواند خودرا به کمال برساند.در این کتاب مولف، اول درباره تذکیه نفس بدین صورت می گوید که" تذکیه نفوس هدف بزرگ پیامبران الهی است ,,فلذا بزرگترین هدف پیامبران تهذیب وتذکیه وپرورش نفوس انسانها بوده است.خدا در قرآن می فرماید:﴿ لَقَدْ مَنَّ اللهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ إِذْ بَعَثَ فِيهِمْ رَسُولًا مِنْ أَنْفُسِهِمْ يَتْلُوا عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَإِنْ كَانُوا مِنْ قَبْلُ لَفِي ضَلَالٍ مُبِينٍ﴾ (۱)

اگرشخصیت فردی ،اجتماعی ،سعادت وشقاوت دنیوی واخروی انسان به این موضوع تربیت بستگی نداشت خدا پیامبران را نمی فرستاد .پیامبران آمده بودند تا نفوس انسانها را از رذائل اخلاقی وحیوانی پاك ومنزه سازند ،فضائل ومکارم اخلاق را پرورش دهند .

ودرادامه به تعریف مکارم اخلاق واحادیث راجع به آن می پردازد از آن جمله به ورسول خدا صلیٰ الله علیه وآله وسلم می فرمایدکه" خدا من را فرستاده تا شمارا به مکارم اخلاق (اخلاق خوب)توصیه کنم "وامام صادق- علیه السلام- می فرماید." خدای متعال پیامبرانش را به مکارم اخلاق برگزید، پس هر کس اخلاق خوب را داشته باشد باید خدای بزرگ را سپاس گوید ،وهر کس اخلاق خوب نداشته باشد باید در بارگاه خدا تضرع وزاری کند ومکارم اخلاق را از او بخواهد"

---

(۱) آل عمران آیه ۱۶۴

وسپس مولف درباره خود شناسی وخود سازی به این بیان اشاره می کند. که انسان اول خود را بشناسد، که چه بوده وچه هست وآخربه کجا می رود وپس از آن خود را بسازد. چون هدف پیامبران هم همین بوده که انسان خودرا بسازد وپرورش دهد یعنی خود انسانی خودتان را فراموش نکنید. و امیرالمومنین علیه السلام می فرمایند که تعجب می کنم از کسی که برای یافتن گمشده اش تلاش می کند در صورتی که نفس (انسانی)خودش را گم کرده ودر صدد یافتن آن نیست.(۱)

وبعد آیات وروایات مربوط به دو دسته تقسیم می کند

(۱لف)دسته ای از آنها نفس را به عنوان یك گوهر گرانبها وشریف ملکوتی از عالم ربوبی آمده ومنشاء همه فضائل وارزش های انسان است توصیف می کند وبه انسانها توصیه می کند که در حفظ وحراست وتقویت پرورش او بکوشند.

(ب). نفس را به عنوان یك موجود شریر ودشمن انسان ومنشاء بدیها معرفی می نماید. که باید با او جنگید، وسرکوب کرد وگرنه اسباب شقاوت وبدبختی انسان را فراهم خواهد ساخت.

مثلاً ایشان درباره قلب می گوید که قلب در قرآن ازاهمیت خاصی برخوردار است. لذا باید اورا سالم نگهدا شت چنانکه از قرآن وآحادیث استفاده می شود که بدن انسان گاهی سالم است وگاهی بیمارپس قلب او هم گاهی سالم است وگاهی بیمار. انسان شناسان واقعی، اموری از قبیل کفر، نفاق، نپذیرفتن حق، تکبّر، کینه، غضب، سخن چینی، خیانت، ترس، تهمت، سوء ظن، قساوت، ازاین قبیل چیزهای دیگر .... را به عنوان بیماری قلب وروح معرّفی کرده اند. پس کسانی که باداشتن چنین قلب های از دنیا بروند با قلب سالم به نزد خداوند وند نمی روند تا مشمول این آیه باشند.

---

(۱)غررالحکم ص ۳۹۵

(یوم لا ینفع مال ولا بنون الا من اتی الله بقلب سلیم)

بعد مولف درباره قلوب انسانها مطالب بسیار جالبی از احادیث ومنابع دیگر علمی نقل فرموده است که پاره ای از آنهارا بصورت نمونه اشاره می کنم در بعضی از احادیث ،قلوب به سه دسته تقسیم شده است. امام محمد باقر. علیه السلام. می فرماید سه نوع قلب داریم:

(۱) "قلب کافر"

(۲) قلبی که یك نقطه سیاه در آن وجود دارد. که در چنین قلبی خیر وشر باهم در حال جنگ وجدال هستند

(۳)"قلب مفتوح" یا "قلب مومن" ـ چراغی که در این قلب روشن شده هیچگاه خاموش نمی شود .ودرباره قساوت قلب را می نویسد که قلب انسان در آغاز از صفاونورانیت ومهربانی وبارحمت خاصی برخوردار است به همین جهت انسان در ابتداء از ارتکاب گناه ناراحت وپشیمان می شود ،ولی اگر یك مرتبه مرتکب گناه شد برای مرتبه دوم آماده تر می شود .وبعد از گناه دوم برای گناه سوّم مهیا وآماده می شود.وبه دین ترتیب گناه به حدی می رسد که نه تنها از ارتکاب گناه احساس ندامت نمی کند بلکه آن را پیروزی وموفقیت بحساب می آورد ، می داند وخوشحال می شود .قلب چنین افراد سیاه می شود وبه اصطلاح قرآن واحادیث این چنین افراد قساوت قلب می نامند .

ادامه پیامبررا بعنوان طبیبان قلب معرفی کرده چون آنها بودند که درطول تاریخ کمکهای شایانی به انسانها کردند،روح را کشف کردند، شخصیت انسانها را احیا کردند ،

به معارف ومعنویات وازمکارم اخلاق آشنا دادان.وراه سیرو سلوك وقرب به خدا را به آنها نشان دادند.

پیامبران بودند که انسانها را به خدا وجهان غیب آشناکردند 'در تذکیه وتهذیب ویرورش نفوس تلاش کردند ،فلذاست که پیامبران در پاره ای از روایات طبیبان راستین وممتاز بشریت معرفی شده اند .

لازم به ذکر است که مولف مطالب بیان شده را درقالب دوبخش مطرح نموده که بصورت ذیل می باشد :

(۱) تهذیب وتکمیل نفس (تخلیه) (۲)پرورش وتکمیل نفس (تحلیه)

دربخش اول که تهذ یب نفس از بدیهااست۔گفته است که او را بجهت تصفیه دل از اخلاق زشت واجتناب از گناه، تصفیه و تخلیه هم می نامند . و این بخش را با شش عنوان خاص بازیر مجموعه های مهمّ و مفید بیان کرده است.

مانند:(الف) تهذیب نفس از عقاید باطل وافکار غلط وخرافات .

(ب) تهذیب نفس از رذائل واخلاق زشت. (ج)ترك معاصی وگناهان.

ودر این راستاجهاد با نفس را بزرگترین دشمن برای انسان به اثبات رسانده است چون او همواره با عقل در جنگ وستیز است .

چون پیامبر صلى الله عليه وآله وسلم در قرآن ونهج البلاغه وکتب احادیث زیاد آمده است .قرآن ملاك کرامت وارزش جهاد با نفس را از همه جهاد بزرگتر معرفی کرده است.

ودربخش دوّم به بحث تحلیه یا پرورش وتکمیل نفس می پردازد چون بعد از تهذیب وپاکسازی نفس،نوبت به پرورش وتکمیل نفس می رسد .در جهت اینکه نفس بوسیله تحصیل علوم ومعارف وفضائل ومکارم اخلاق وعمل صالح تربیت و پرورش می یابد لذااین را به تحلیه می نامند و دراین بخش نیز عناوین مهمّی را بازیر مجموعه های مهمّ ومفید وارزشمند آورده است مانند اسباب تکامل وتقرب ،که این را با تمام ابعادش بصورت مفید وقابل استفاده همراه با دلائل متفق بیان کرده است.

و آنچه که از همه جالب تر است این است که بعضی از مصادیق تحلیه یا پرورش و تکمیل نفس را زیر مجموعه دستور العملها جاداده است.

دستورالعمل امیرالمومنین (علیه السلام) وامام صادق(علیه السلام) ومرحوم مجلسی وآخوند ملاّ حسین قلی همدانی،آقای میرزا جواد تبریزی ،شیخ نجم الدین، و در نهایت چند سخن از برادران روحانی که نقش برسزائی در اثبات این بخش ایفا کرده بیان کرده است،در نهایت باید گفت که مطالعه این کتاب و عملی کردن این رهنمودها در خود سازی یك انسان نقش بسزائی دارد حتیٰ می توان گفت که در پرتوی این انسان باراحتی مبدا و مقصد خودش شناخته و بکمال خویش خواهد رسید.

خدا به همه ما توفیقات عملی چنین رشادتها را عنایت بفرماید.

وآخر دعوانا ان الحمد لله ربّ العالمین

سید احتشام حسین رضوی (هند)

فہرست مطالب

مقدمہ.......... ۱
اہم نکتہ.......... ۲
تزکیہ نفس پیغمبروں کی بعثت کا اہم مقصد.......... ۲
حقیقت انسان اور اصلاح نفس.......... ۵
انسانی روح اور حیوانی نفس.......... ۸
انسانی کی قدر و قیمت.......... ۱۱
باطنی زندگی.......... ۱۶
اپنے آپ کو کیسے بنائیں.......... ۲۲
قرآن میں قلب کا ذکر.......... ۲۶
قلب کی سلامتی اور بیماری.......... ۲۹
احادیث میں قلب کا ذکر.......... ۳۴
قسی القلب.......... ۳۸
قلب کے معالجین.......... ۴۱
تکمیل اور تہذیب نفس.......... ۴۳
پہلا حصہ: تہذیب نفس.......... ۴۵

بیماری سے غفلت...................۴۶
نفس کی بیماریوں کے تشخیص کے راستے...................۴۷
علاج کرنے کا عزم...................۵۹
نفس پر غلبہ کرنا...................۶۱
نفس کے ساتھ جہاد...................۶۵
جہاد اکبر...................۶۷
جہاد اور تائید الٰہی...................۷۰
اپنا طبیب خود انسان...................۷۲
تہذیب نفس کے مراحل...................۷۳
گناہ کو یکدم ترک کرنا...................۷۶
آہستہ آہستہ گناہ کو ترک کرنا...................۸۱
نفس کو پاکیزہ بنانے میں مددگار افعال...................۸۲
خود پسندی اور خودخواہی تمام مفاسد کی جڑ...................۹۳
تمام گناہوں کی جڑ دنیا طلبی...................۹۶
دنیا کیا ہے...................۹۸
دنیا کی حقیقت...................۱۰۳
اہل آخرت...................۱۰۵
اہل دنیا...................۱۰۸
اہل دنیا اور اہل آخرت...................۱۱۰
تقویٰ تزکیہ نفس کا سبب...................۱۱۳

احکام کی غرض تقویٰ ہے.......................................۱۱۶
تقویٰ کی تعریف.......................................۱۱۷
تقویٰ اور گوشہ نشینی.......................................۱۲۰
تقویٰ اور بصیرت.......................................۱۲۱
تقویٰ اور مشکلات پر قابو پانا.......................................۱۲۴
تقویٰ اور آزادی.......................................۱۲۷
تقویٰ اور بیماریوں کا علاج.......................................۱۲۹
متقیوں کے اوصاف.......................................۱۳۰
نفس پر خیال اور توجہ کا کردار.......................................۱۳۴
اعمال کا لکھا جانا.......................................۱۳۴
قیامت میں حساب.......................................۱۳۵
قیامت سے پہلے اپنا محاسبہ.......................................۱۳۹
کس طرح حساب کریں.......................................۱۴۱
توبہ یا نفس کو پاک وصاف کرنا.......................................۱۵۳
توبہ کی ضرورت.......................................۱۵۴
توبہ کا قبول ہونا.......................................۱۵۷
توبہ کیا ہے.......................................۱۶۰
جن چیزوں سے توبہ کرنا چاہیے.......................................۱۶۲
دوسرا حصہ: نفس کی تکمیل اور تربیت.......................................۱۶۵
خدا سے قرب.......................................۱۶۵

قرب خدا کے معنی..........۱۶۸
انسانی کمالات کی بنادِایمان ہے..........۱۷۱
تکامل اور قرب حاصل کرنے کے اسباب..........۱۷۳
پہلا وسیلہ: ذکر خدا..........۱۷۳
ذکر خدا کا مراد..........۱۷۸
ذکر کے مراتب..........۱۸۳
ذکر و بقاء کے آثار اور علائم..........۱۹۰
خداوند عالم کی اطاعت..........۱۹۱
خضوع اور عاجزی..........۱۹۲
اطمینان اور آرام..........۱۹۳
خدا کی بندے کی طرف توجہ..........۱۹۴
خدا کا بندے سے محبت کرنا..........۱۹۶
اہم اثر..........۱۹۷
پہنچنے کے راستے..........۱۹۸
۱۔فکر اور دلیل..........۱۹۸
۲۔آیات الٰہی میں غور کرنا..........۱۹۹
۳۔عبادت..........۲۰۰
۴۔اذکار اور دعائیں..........۲۰۱
وظائف اور دستور..........۲۰۵
امیر المومنین علیہ السلام کا حکم..........۲۰۹

امام جعفر صادق علیہ السلام کا حکم..........۲۱۲
مرحوم مجلسی کا خط..........۲۱۶
ملا آخوند حسین قلی کا خط..........۲۱۷
میرزا جواد آقا تبریزی کا خط..........۲۲۱
شیخ نجم الدین کا خط..........۲۲۲
رکاوٹیں..........۲۲۵
پہلی رکاوٹ..........۲۲۵
دوسری رکاوٹ..........۲۲۶
تیسری رکاوٹ..........۲۲۹
چوتھی رکاوٹ..........۲۲۹
پانچویں رکاوٹ..........۲۳۱
چھٹی رکاوٹ..........۲۳۳
ساتویں رکاوٹ..........۲۳۴
دوسرا وسیلہ: فضائل اور مکارم اخلاق کی تربیت..........۲۳۶
تیسرا وسیلہ: عمل صالح..........۲۳۸
اخلاص..........۲۴۰
کچھ نیک اعمال..........۲۴۷
اول: واجب نمازیں..........۲۴۷
نماز میں حضور قلب..........۲۴۸
حضور قلب کے مراتب..........۲۵۳

حضور قلب اور توجہ کے اسباب.......... ۲۵۴
دوم: نوافل.......... ۲۶۰
سوم: تہجد.......... ۲۶۳
نماز شب کی کیفیت.......... ۲۶۵
چوتھا وسیلہ: جہاد اور شہادت.......... ۲۶۶
پانچواں وسیلہ: خدمت خلق اور احسان.......... ۲۷۱
چھٹا وسیلہ: دعا.......... ۲۷۳
ساتواں وسیلہ: روزہ.......... ۲۷۸
اپنے آپ کو سنوارنے میں روزے کا کردار.......... ۲۸۱

مقدمہ

الحمد للّٰہ رب العالمین والصلاۃ والسلام علی اشرف الانبیاء والمرسلین حبیب الہ العالمین ابی القاسم محمد صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم الذی بعثہ رحمۃً للعالمین لیزکیھم ویعلمھم الکتاب والحکمۃ .والسلام علی عترتہ واھل بیتہ الطاھرین.

خدایا ہمیں انسانیت کے سیدھے راستے اور کمال کے درجوں کو طے کرنے کی ہدایت فرما اور ہمارے تاریک دلوں کو معرفت اور یقین کے نور سے روشن کر۔ خود پسندی، خود بینی، خواہشات اور آرزوں کے پردوں کو ہمارے دلوں سے ہٹا دے۔ اور ہماری باطنی آنکھ کو بے مثال جمال کو دیکھنے کی بینائی عطا کر اور ہمیں اپنے آپ کو سنوارنے اور روح کو پاکیزہ کرنے کے راستوں کی طرف مدد فرما۔ اپنے غیر کی طرف سے توجہ اور محبت کو ہمارے دلوں سے نکال دے اور غفلت کے پردوں کو ہمارے دلوں سے دور کر دے اور اپنی محبت اور انس کے شفاف چشمہ سے سیراب فرما تاکہ ہم اپنی طرف متوجہ ہوں اور باقیماندہ گرانقدر عمر کو گزری ہوئی زندگی کی طرح سستی اور غفلت میں بسر کریں۔

اس ناچیز بندہ نے جو خواہشات و آرزوؤں میں گرفتار اور حیران و پریشان اور معنوی مقامات و درجات کمال سے بے خبر و سیر و سلوک کے مراتب سے ناواقف ہے خودسازی تہذیب اور تزکیہ نفس کی بحث کے میدان میں قلم اُٹھانے کا ارادہ کیا ہے اور قرآنی آیات و روایات اور پیغمبر اکرم و ائمہ طاہرین علیہم السلام کے فرامین و تزکیہ و تہذیب نفس اور سیر و سلوک الی اللہ کے کلی قواعد و اسلوب سے استفادہ کر کے پڑھنے والوں اور طالبین راہ معرفت کی خدمت میں ایک کردار ساز نظام و زندگی

پیش کرے اس امید پر کہ شائد سالکین راہ ہدایت کیلئے مددگار ثابت ہو۔اور خداوند کریم اس حقیر اور عاصی وعاجز محروم پر احسان کرے۔اور میرا ہاتھ پکڑ کر نادانی ،خودخواہی غفلت کی تاریکیوں سے خارج کردے اور ذکر وانس۔محبت اور بقا کی وادی کی طرف رہنمائی فرمائے'' آمین''۔شاید باقی ماندہ عمر میں اگر ہو سکے تو بعض گزرے ہوئے لمحات اور نقصانات کا جبران کرسکوں۔''احب الصالحین ولست منهم.'' نیک لوگوں کو دوست رکھتا ہوں اگر چہ ان میں سے نہیں ہوں۔

اہم نکتہ

اس بحث میں وارد ہونے سے پہلے ایک اہم مطلب کا تذکرہ کرنا ضروری ہے اور وہ یہ کہ خودسازی (اپنے آپ کو سدھارنا)وتزکیہ نفس کا یہ لازمہ نہیں ہے کہ انسان گوشہ نشین اور دنیاوی مشاغل کو ترک کردے اور اجتماعی اور معاشرتی ذمہ داریوں اور عہدوں سے دست بردار ہوجائے بلکہ خود اس کتاب کے مباحث میں واضح ہوجائے گا کہ گوشہ نشینی اور فردی اور اجتماعی ذمہ داریوں کو قبول نہ کرنا خودسازی اور تکمیل وتہذیب نفس کے منافی ہے۔اسلام مسلمانوں سے یہ مطالبہ کرتا ہے کہ عام لوگوں میں زندگی بسر کرنے کے ساتھ ساتھ اور فردی اور اجتماعی ذمہ داری بھی انجام دیں۔اپنے آپ سے غافل نہ رہیں وخودسازی اور تہذیب نفس کی تربیت کو اہمیت دیں اور کسی لحہ اس عمل سے غافل نہ ہوں۔

تزکیہ نفس ،پیغمبروں کی بعثت کا اہم مقصد

پیغمبروں کے آنے کا سب سے اہم مقصد انسانوں کو پاک وپاکیزہ بنانا تھا خداوند عالم قرآن مجید میں ارشاد فرماتا ہے کہ خداوند عالم نے ایماندار پر احسان کیا ہے کہ ان میں انہی کے خاندان سے ایک رسول ان کے درمیان بنا کر بھیجا ہے تا کہ وہ ان کے لئے قرآنی آیات کی تلاوت کرے اور ان کے نفوس کو پاکیزہ بنائے اور انھیں کتاب وحکمت کی تعلیم دے اگر چہ وہ اس سے (بعثت

رسول سے) پہلے ایک کھلی ہوئی گمراہی میں گھرے ہوئے تھے۔(۱)

تعلیم وتربیت کا موضوع اس قدر مہم تھا کہ پیغمبروں کے بھیجنے کی غرض قرار پایا۔اور خدانے اس کے بارے میں اپنے پروردگار پر احسان کیا انسان کی فردی اور اجتماعی شخصیت کی سعادت اور دنیاوی واخروی شقاوت اس موضوع سے وابستہ ہے کہ کس طرح انسان نے اپنے آپ کو بنایا ہے اور بنائے گا۔اسی وجہ سے انسان کا اپنے آپ کو بنانا۔ایک زندگی ساز اور حیات بخش کارشمار ہوتا ہے ۔پیغمبر آئے تھے تاکہ خودسازی اور انسانی نفس کی پرورش اور تکمیل کا راستہ بتائیں۔اور اہم تقدیرساز کام کی رہنمائی اور مدد فرمائیں ۔پیغمبر آئے تھے انسانینفوس کو رذائل اور بُرے اخلاق اور حیوانی صفات سے پاک کریں اور اچھے اخلاق اور فضائل کی تربیت کریں۔

پیغمبر آئے تھے تاکہ انسانوں کو اصلاح نفس کا درس دیں اور بُرے اخلاق کی شناخت اور ان پر قابو اور نفسانی خواہشات کو قابو میں رکھنے میں مدد فرمائیں۔اور ڈرانے اور دھمکانے سے ان کے نفوس کو برائیوں اور ناپاکیوں سے پاک وصاف کریں۔وہ آئے تھے تاکہ فضائل اور اچھے اخلاق کے پودے کو انسانی نفوس میں پرورش دیں اور بارآور بنائیں۔اپنی راہنمائی اور تشویق وترغیب سے ان کی مددگار بنیں۔رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم نے فرمایا ہے''میں تمہیں اچھے اخلاق کی وصیت کرتا ہوں کیونکہ خداوند عالم نے مجھے اسی غرض کے لئے بھیجا ہے۔(۲) نیز پیغمبر اسلام صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم نے فرمایا ہے''میں اس لئے بھیجا گیا ہوں تاکہ اچھے اخلاق کو انسانی نفوس میں مکمل کروں۔

امام جعفر صادق علیہ السلام نے فرمایا ہے'' خداوند عالم نے پیغمبروں کو اچھے اخلاق کے لئے منتخب کیا ہے جو شخص بھی اپنے آپ میں اچھے اخلاق موجود پائے تو وہ خداوند عالم کا شکریہ ادا کرے۔ اور جو شخص اپنے اچھے اخلاق سے محروم ہوا سے اللہ تعالیٰ کی بارگاہ میں تضرع وزاری کرنا چاہئے اور اللہ تعالیٰ سے اچھے اخلاق سے آراستہ ہونے کی درخواست کرنا چاہئے۔(۳)

---

(۱) سورہ آل عمران، آیہ۱۶۴۔ (۲) بحار، جلد ۶۹ ص ۳۷۵۔ (۳) مستدرک، جلد ۲ ص ۲۸۳۔